

พระธาตุหริภุญชัย : ต้นแบบเจดีย์ “ทรงระฆังแบบล้านนา”*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สักดิ์ชัย สายสิงห์**

พระธาตุหริภุญชัยเป็นพระธาตุสำคัญของชาวล้านนาอันมีประวัติและตำนานที่สืบทอดมายาวนาน (รูปที่ 1) จากเอกสารที่มีการบันทึกไว้กล่าวว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอภัยราชกษัตริย์ของอาณาจักรหริภุญชัย ในปี พ.ศ. 1607¹ และเจดีย์องค์นี้ได้รับการบูรณะในสมัยของพระเจ้าสุวารีสิทธิ ระหว่าง ปี พ.ศ. 1748-1763² จนกระทั่งถึงสมัยของพระยามังราย แห่งอาณาจักรล้านนา ในปี พ.ศ. 1826-1859³ โดยกล่าวว่าเจดีย์องค์เดิมเป็นทรงปราสาทและได้รับการปฏิสังขรณ์ให้เป็นเจดีย์ทรงกลม⁴ (ทรงระฆัง) ในสมัยล้านนาได้มีการซ่อมแซมสืบต่อกันมาหลายครั้ง เช่น รัชสมัยของพระเจ้าแสนภู (1868-1877) พระเจ้าคำฟู (1877-1879) พระเจ้าแสนเมืองมา (1931-1954) ในสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมานี้ตำนานกล่าวว่าพระองค์ได้ซ่อมโดยการปิดทองใหม่ด้วยแผ่นทองคำหนักสองแสนหนึ่งหมื่น⁵ ในสมัยของพระเจ้าติโลกราชในปี พ.ศ. 1990 มีการบูรณะครั้งใหญ่โดยพระมหาเมธังกรเป็นผู้ควบคุมการบูรณะ⁶ และในสมัยพระเมืองแก้วในปี พ.ศ. 2078⁷ ในครั้งนี้นักกล่าวถึงการต่อเติมส่วนอื่น ๆ ของวัด เช่น พระวิหารหลวง เป็นต้น

* ปรับปรุงจากรายงานของผู้เขียนเรื่อง “เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองล้านนา” ในรายวิชา 317 465 ศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18-19, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เสนอเมื่อปี พ.ศ. 2529, ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม เป็นผู้รับผิดชอบรายวิชา

**อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลเป็นภาษาไทย โดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : มิตรณาการพิมพ์, 2510, หน้า 98-102.

² G. Coedes, Document sur l'histoire politique et religieuse du Laos Occidental, Paris : BEFEO, Tome XXV, 192, p. 8. และดูใน พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2515, หน้า 182.

³ G. Coedes, เรื่องเดียวกัน, หน้า 88, และใน พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ. ตำนานมูลศาสนา, หน้า 187.

⁴ พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ. ตำนานมูลศาสนา, หน้า 187.

⁵ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 119.

⁶ กรมศิลปากร, ตำนานพระธาตุหริภุญชัย, กรุงเทพฯ, 1962, หน้า 9.

⁷ เรื่องเดียวกัน. หน้า 27.

แนวความคิดในการกำหนดอายุจากรูปแบบพระธาตุหริภุญชัยที่นักวิชาการได้มีการเสนอไว้ ได้แก่ พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์ ได้กำหนดว่าเป็นเจดีย์ทรงกลมพื้นเมืองเชียงแสน⁸ และความเห็นของ ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม เชื่อว่าเป็นรูปแบบคราวซ่อมแซมครั้งใหญ่ในสมัยพระเจ้าติโลกราชในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20⁹

รูปแบบของพระธาตุหริภุญชัย

พระธาตุหริภุญชัยจัดอยู่ในกลุ่มเจดีย์ “ทรงระฆังแบบล้านนา” มืองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ส่วนฐานบัวสองฐานซ้อนกันในผังสี่เหลี่ยมยกเก็จ ซึ่งถือเป็นลักษณะเฉพาะของล้านนา¹⁰ เหนือขึ้นไปเป็นซุทธฐานบัวคว่ำ-บัวหงายในผังกลม 3 ฐานรองรับองค์ระฆัง แต่ละซุทธฐานบัว ประกอบด้วยบัวคว่ำ-บัวหงายและประดับท้องไม้ด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ซึ่งทำให้รูปทรงสูงขึ้นไปอย่างมาก ส่วนขององค์ระฆังจึงมีขนาดเล็ก เหนือองค์ระฆังประกอบด้วยบัลลังก์เพิ่มมุมไม้สิบสองประดับลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ส่วนยอดมีก้านฉัตร บัวฝาละมีปล้องโฉนและปลี ตามระเบียบของเจดีย์ทรงระฆังโดยทั่วไป (ลายเส้นที่ 1)

ลักษณะที่ใช้เป็นข้อกำหนดได้ว่าเป็นรูปแบบเฉพาะของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา มืองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนฐานที่เป็นฐานบัว 2 ฐานซ้อนกัน และ ซุทธฐานบัว 3 ฐานรองรับองค์ระฆัง ซึ่งจะวิเคราะห์ที่มาทางด้านรูปแบบของทั้ง 2 ส่วนได้ดังนี้คือ

ส่วนที่ 1 ฐานบัว 2 ฐานซ้อนกัน (ลายเส้นที่ 2)

ฐานบัว 2 ฐานซ้อนกัน ประกอบด้วยฐานเชิงในผังสี่เหลี่ยม 2-3 ฐานรองรับซุทธฐานบัว 2 ฐานซ้อนกัน ผังยกเก็จแบบล้านนา ส่วนนี้ น่าจะมีที่มาจากการนำฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ซึ่งซ้อนลดหลั่นกัน 2 ฐาน โดยปรับปรุงและคั่นกลางด้วยท้องไม้¹¹ ดังกล่าวนี้คือการ

⁸ พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์. “เจดีย์ทรงกลมพื้นเมืองเชียงแสน”, โบราณคดี, ปีที่ 2 ฉบับที่ 1, 2511, หน้า 107.

⁹ ดูข้อสันนิษฐาน เรื่องการกำหนดอายุพระธาตุหริภุญชัยอยู่ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ใน สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ หริภุญชัยและล้านนา, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2538, หน้า 107.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

¹¹ แนวความคิดนี้ได้มาจาก ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม ได้ให้กับผู้เขียนในการสอนระดับปริญญาโทภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ อยู่ใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองล้านนา, รายงานประกอบรายวิชา 317 465 ศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 18-19, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ภาคปลาย ปีการศึกษา 2529.

ลดรูปของฐานบัวคว่ำ (ของฐานบน) และบัวหงาย (ของฐานล่าง) ให้เล็กจนดูเหมือนกับเป็นงานประดับในลักษณะเดียวกับลูกแก้วอกไก่ก็ว่าได้ (ลายเส้นที่ 3) เพราะฐานส่วนนี้ยังมีการประดับลูกแก้วอกไก่ระหว่างฐานบัวคว่ำ-บัวหงายทั้ง 2 ฐานอยู่ จึงทำให้สามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่ามีที่มาจากฐานบัว 2 ฐานมาซ้อนกัน และส่วนนี้จะมีการพัฒนาการต่อไปคือ การตัดส่วนที่เป็นบัวคว่ำและบัวหงายที่ประดับตรงกลางท้องไม้ออกไป จึงเหลือเป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงายเพียงฐานเดียวที่มีท้องไม้ขยายสูงและประดับลูกแก้วอกไก่ 2 แนว เช่นที่วัดสะตือเมือง เมืองเชียงใหม่ (ลายเส้นที่ 4) เป็นต้น

ส่วนที่ 2 ชุดฐานบัว 3 ฐานรองรับองค์ระฆัง (ลายเส้นที่ 5)

ชุดฐานบัว 3 ฐานรองรับองค์ระฆัง เป็นส่วนสำคัญของเจดีย์ในสายวิวัฒนาการของเจดีย์ทรงระฆัง ส่วนนี้ถ้าสืบย้อนกลับไปถึงต้นแบบ คงเกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างสถูปในอินเดีย สมัยโบราณ เช่น สถูปสาณูจี ที่เป็นเจดีย์ทรงโอคว่ำ จะมีฐานฐานเดียว ๆ (ฐานเชียง) 3 ฐาน รองรับองค์ระฆัง ส่วนนี้มีที่มาจากแนวเขียนกันไม้ให้เจดีย์พังทลายลงมา ลักษณะดังกล่าวได้ถ่ายทอดไปยังสถูปในลังกาสสมัยอนุราชปุระ (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 4-8) เช่น ที่เจดีย์สุวันเวลิเสยะ เป็นต้น ซึ่งยังคงทำเป็นฐานเชียงเดี่ยว ๆ 3 ฐาน แบบเดียวกับสถูปสาณูจี

ต่อมาส่วนของฐานเชียงเดี่ยว ๆ 3 ฐานนี้ได้พัฒนาเป็นชุดฐานบัว 3 ฐานซ้อนกันคงเกิดขึ้นพร้อมกับพัฒนาการของเจดีย์ทรงโอคว่ำที่กลายมาเป็นเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะลังกา เจดีย์จะมีขนาดเล็กสูงและสูงขึ้นไป ทำให้ฐานส่วนนี้ต้องขยายตามและปรับเปลี่ยนเป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงายซ้อนกัน 3 ฐานแทน โดยได้พบหลักฐานอย่างน้อยในสมัยไปลอนนารูระ (พุทธศตวรรษที่ 17-18) เช่น เจดีย์ คิริวิหาระ มิริจวัฏฏ์เจดีย์ (รูปที่ 2.3) เป็นต้น

ลักษณะดังกล่าวได้มาปรากฏที่เจดีย์ทรงระฆังในศิลปะพุกาม ซึ่งอยู่ในกลุ่มเจดีย์ที่มีอิทธิพลศิลปะลังกา เจดีย์องค์สำคัญที่มักอ้างถึงเสมอคือ เจดีย์ฉบัฏ (Sapada) (รูปที่ 4) ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1733 โดยพระภิกษุฉบัฏ ชาวพุกามที่ได้ไปศึกษาพระศาสนาในลังกา¹² หรืออีกองค์หนึ่งในบริเวณวัดทิสวดี (Thitsawadi Temple) ในหมู่บ้านปวาสอ (Pwasaw) เมืองพุกาม¹³ เป็นต้น ซึ่งจากรูปแบบเจดีย์นั้นสอดคล้องกับข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ เพราะ

¹² Ministry of Union culture Revolutionary Govt. of the Union of Burma, *Pictorial guide to Pagan*, p.8.

¹³ สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะภาคเหนือ...*, หน้า 103.

เป็นเจดีย์ทรงระฆังที่มีบัลลังก์ซึ่งเป็นแบบลังกา กับส่วนที่สัมพันธ์กันคือชุดฐานฐานบัวรองรับองค์ระฆังที่ทำเป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย แต่มีสิ่งสำคัญที่แตกต่างจากลังกา คือ การประดับลูกแก้วที่ท้องไม้ 2 แนว และท้องไม้ทำเป็นช่อง ๆ สี่เหลี่ยม ได้ปรากฏในเจดีย์อีกหลายองค์ในศิลปะพุกาม และจากรูปแบบของเจดีย์ฉปัญนี้เองที่น่าจะถ่ายทอดมายังเจดีย์วัดอุโมงค์เถรจันทร์ เมืองเชียงใหม่

เจดีย์วัดอุโมงค์เถรจันทร์ ในเขตอรัญญิก เชียงคอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ (รูปที่ 5)

รูปแบบของเจดีย์เป็นทรงระฆังขนาดใหญ่ประกอบด้วยส่วนฐานซึ่งมีลักษณะพิเศษที่พบไม่มากนักคือฐานบัวอยู่ในผังกลมซ้อนกัน 3 ฐานรองรับองค์ระฆังขนาดใหญ่ ที่ชุดฐานบัวแต่ละชั้นประดับลูกแก้ว 2 แนว ส่วนท้องไม้ระหว่างแนวของลูกแก้ว ประดับด้วยแถวช่องสี่เหลี่ยมโดยรอบ ลักษณะของชุดฐานบัวและการประดับช่องสี่เหลี่ยมนี้เปรียบเทียบได้กับกลุ่มเจดีย์ ฉปัญในเมืองพุกามที่มีอิทธิพลศิลปะลังกาดังได้กล่าวแล้วข้างต้น โดยเฉพาะการประดับลูกแก้ว 2 แนวที่ท้องไม้และทำเป็นช่อง ๆ สี่เหลี่ยม (รูปที่ 6) ลักษณะนี้ปรากฏหลักฐานเพียงแห่งเดียวในล้านนา จึงกำหนดได้ค่อนข้างแน่นอนว่าเป็นการรับรูปแบบมาโดยตรงจากพุกาม

ตามประวัติวัดอุโมงค์ฯ กล่าวไว้ว่าวัดนี้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพญามังราย เรียกว่าวัดไผ่สิบเอ็ดก่อ¹⁴ ต่อมาได้มีการบูรณะในสมัยของพระเจ้ากือนา เพื่อเป็นที่พำนักของมหาเถรจันทร์ จึงมีชื่อเรียกในภายหลังว่าวัดอุโมงค์เถรจันทร์

จากลักษณะชุดฐานบัว 3 ฐานรองรับองค์ระฆังที่เจดีย์วัดอุโมงค์นี้คงเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาต่อไป เช่น ที่วัดสวนดอก เป็นต้น

เจดีย์ประธาน วัดสวนดอก เชียงใหม่ (รูปที่ 7)

วัดนี้มีประวัติว่าสร้างโดยพระเจ้ากือนา ในปี พ.ศ. 1915 เพื่อเป็นที่พำนักของพระสุมนเถรที่อาราธนามาจากสุโขทัย¹⁵ นับเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของเจดีย์

¹⁴ ชุ่ม ณ บางช้าง, นำชมโบราณสถานโบราณวัดอุโมงค์เชียงใหม่, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2516, หน้า 28.

¹⁵ พระรัตนปัญญาเถระ, อินทสมาสีปกรณ์, หน้า 105.

ทรงระฆังแบบล้านนาที่สืบถอดมาจากวัดอุโมงค์เถรจันทร์คือชุตฐานบัว 3 ฐานรองรับองค์ระฆัง อย่างไรก็ตามระเบียบของการลดระดับของฐานบัวแต่ละฐานไม่เป็นสัดส่วนกัน รวมทั้งการประดับลูกแก้วอกไก่ที่ท้องไม้ที่มีบ้างไม่มีบ้าง และมีเพียงเส้นเดียวตรงกลาง ซึ่งตามระเบียบแล้วควรมี 2 แนวเหมือนกันทั้งหมด ทั้งนี้คงเป็นการการบูรณะโดยขาดความเข้าใจในรูปแบบในสมัยหลังแล้ว อาจเป็นงานบูรณะครั้งใหญ่เมื่อคราวครุภาครีวิชัยในปี พ.ศ. 2476

จากข้อสังเกตเรื่องชุตของฐานบัว 3 ฐาน รองรับองค์ระฆัง ที่ยังไม่มีส่วนฐานบัว 2 ฐานซ้อนกัน จึงน่าจะเป็นงานที่พัฒนาต่อมาจากเจดีย์วัดอุโมงค์เถรจันทร์ นอกจากนี้ยังมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการรับรูปแบบมาจากพุกามคือ องค์เจดีย์ก่อนบนลานประทักษิณที่ยกสูงและมีซุ้มประตูทางเข้าทั้งสี่ด้านคล้ายกับเจดีย์จปฏูเมืองพุกาม¹⁶ (รูปที่ 8) ทำให้สามารถกล่าวถึงระยะเวลาในการก่อสร้างที่สัมพันธ์กับที่กล่าวถึงในเอกสารคือในสมัยของพระเจ้ากือนา ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาารูปแบบมาเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา “พระธาตุหริภุญชัย”

จากลักษณะของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนามีที่มาจากองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือส่วนที่ 1 ฐานบัวคว่ำ-บัวหงายซ้อนกัน 2 ฐานซึ่งอยู่ในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม และส่วนที่ 2 ชุตฐานบัว 3 ฐานรองรับองค์ระฆังที่อยู่ในผังกลม ส่วนที่ 1 อาจดูคล้ายคลึงอยู่บ้างกับฐานของเจดีย์โดยทั่ว ๆ ไป เช่นที่ สุโขทัย แต่ช่างล้านนาได้ดัดแปลงส่วนนี้โดยมีการเพิ่มฐานบัวขึ้นอีกชั้นหนึ่งและมีการลดรูปบางส่วนออกไปจนทำให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะขึ้น ส่วนที่ 2 ฐานรองรับองค์ระฆังนี้น่าจะมีที่มาจากสายของเจดีย์จปฏู จากพุกาม มาปรากฏที่วัดอุโมงค์เถรจันทร์และวัดสวนดอกตามลำดับ (ลายเส้นที่ 6) และพัฒนาจนเกิดเป็นเจดีย์ที่มีลักษณะเฉพาะของล้านนาขึ้นและเรียกว่า “เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา” น่าจะมีพัฒนาการทางด้านรูปแบบจนมาลงตัวที่สุดที่พระธาตุหริภุญชัย (ลายเส้นที่ 1)

แนวทางการกำหนดอายุพระธาตุหริภุญชัย

ได้พบหลักฐานสำคัญที่พระธาตุหริภุญชัยซึ่งนำมาใช้เป็นข้อสันนิษฐานในการกำหนดอายุและผู้สร้างได้คือ พระพุทธรูปดินนูนประดับรอบองค์ระฆัง 8 องค์ ประกอบด้วย

¹⁶ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ..., หน้า 105.

พระพุทธรูปยืนปางถวายเนตร จำนวน 5 องค์ และพระพุทธรูปปางลีลา 3 องค์¹⁷ (รูปที่ 9, 10 และลายเส้นจากรูปที่ 10) ได้พบว่าใกล้เคียง กับพระบาทของพระพุทธรูปดินเผาชนิดกล่าวจำนวน 4 องค์ มีจารึกที่กล่าวถึงผู้สร้างปรากฏอยู่ จารึกด้วยอักษรไทย-ล้านนา ภาษาไทย¹⁸ เป็นที่น่าเสียดายว่า จารึกดังกล่าวนี้ไม่ได้ระบุศักราชที่สร้าง

จารึกที่พบจะกล่าวถึงผู้สร้างพระพุทธรูปในแต่ละองค์ องค์สำคัญที่สุดที่สามารถใช้เป็นข้อสันนิษฐานถึงผู้สร้างคือ พระพุทธรูปหมายเลข 6 ที่กล่าวถึงผู้สร้าง คือ เจ้ามหาเทวี “ผู้เป็นแม่แก่เจ้าพระยาทั้งสองพี่น้อง...”¹⁹ จากการวิเคราะห์ตีความรูปแบบอักษรเป็นตัวอักษรไทยล้านนาที่เก่าที่สุด ซึ่งคงมีวิวัฒนาการมาจากจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัยที่วัดพระยืน ซึ่งจารึกในปี พ.ศ. 1913 ดังนั้น ตัวอักษรที่จารึกที่พระพุทธรูปหมายเลข 6 จึงไม่น่าจะเก่าเกินไปกว่า พ.ศ. 1913²⁰ ดังนั้น “เจ้ามหาเทวี” ผู้เป็นแม่แก่เจ้าพระยาทั้งสองพี่น้องควรหมายถึงพระราชชนนีของพระมหากษัตริย์ที่เป็นพี่น้องกัน หากนับลำดับราชวงศ์ของล้านนาหลัง พ.ศ. 1913 แล้วจะมีเพียง พระเจ้ากือนากับท้าวมหาพรหม เจ้าเมืองเชียงรายเท่านั้น ดังนั้นเจ้ามหาเทวีจึงควรหมายถึงพระนาง “จิตราเทวี” ตามที่ปรากฏในเอกสาร²¹

จากรูปแบบของพระพุทธรูปทั้ง 8 องค์ โดยเฉพาะพระพุทธรูปปางลีลานั้นขอสรุปในขั้นต้นว่าเป็นงานที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยแล้วและถ้าประมวลความเข้ากับวิวัฒนาการของตัวอักษรที่กล่าวมาไม่น่าจะเก่าเกินไปกว่า พ.ศ. 1913 ทำให้เห็นชัดว่าพระพุทธรูปน่าจะสร้างขึ้นเมื่อแรกที่ล้านนาได้รับอิทธิพลสุโขทัยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20²²

ส่วนวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบของพระธาตุหริภุญชัยพอสรุปได้ว่าน่าจะเกิดขึ้นระหว่างรัชกาลของพระเจ้ากือนาลงมาจนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราชซึ่งมีการซ่อมแซมพระ

¹⁷ ดูใน Piriya Krairiksh, “The Repousse Buddha Images of the Mahathat Lamphun” *Artibus Asiae*, V. XLIX, n. 1/2, 1988-1989, p.170. โดยกำหนดหมายเลของค์ที่ 1 จากทิศตะวันออกและเวียนขวา

¹⁸ อ่านและวิเคราะห์รูปอักษร โดย เติม มีเต็ม “คำจารึกที่แผ่นทองจังก พระพุทธรูปคอรระมังพระธาตุหริภุญชัย” งานเกี่ยวกับจารึก, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525, หน้า 58, และเกี่ยวกับจารึกนี้ ได้รับการอ่านวิเคราะห์เช่นกัน โดย Hans Penth, “Inscription and Images on the Phra That in Lamphun”, *Artibus Asiae*, V.SLIX, n. 3/4, 1988-1989, p.652.

¹⁹ สรุปความจาก เติม มีเต็ม, “คำจารึกที่แผ่นทองจังก...”, หน้า 69-73.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-63.

²¹ พระยาประชาภิจักรจักร, พงสาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 5, พระนคร : คลังวิทยา, 2507, หน้า 366 และดูบทวิเคราะห์ของ เติม มีเต็ม, “คำจารึกที่แผ่นทองจังก...”, หน้า 61-62.

²² ดูข้อคิดเห็นใน สักดิชัย สายสิงห์ “พระพุทธรูปดินเผาประดับองค์ระฆังพระธาตุหริภุญชัย” เมืองโบราณ, ปีที่ 26, ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2543, หน้า 100-103.

ธาตุครั้งใหญ่ตั้งได้สำเร็จแล้ว ข้อสรุปในการกำหนดอายุโดยรูปแบบสถาปัตยกรรมจึงน่าจะอยู่ระหว่างต้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20

เนื่องจากรูปแบบพระพุทธรูป วิวัฒนาการทางด้านอักษร การตีความจากจารึกและรวมทั้งรูปแบบของเจดีย์ ช่วยให้กำหนดได้ว่าพระธาตุทริภุญชัยที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันน่าจะสร้างหรือซ่อมขึ้นในสมัยของพระเจ้ากือนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 แต่เนื่องจากไม่มีตำนานหรือเอกสารใด ๆ เลยที่กล่าวถึงการบูรณะพระธาตุทริภุญชัยในสมัยของพระองค์ แต่การกำหนดอายุในบทความนี้คำนึงถึงความเป็นไปได้ว่า ความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างนิกายวัดสวนดอกที่รุ่งเรืองในสมัยพระเจ้ากือนา กับนิกายวัดป่าแดงที่รุ่งเรืองสมัยพระเจ้าติโลกราช คงถึงกับมีการทำลายหลักฐานเอกสารต่างๆ จนไม่เหลือหลักฐานการสร้างหรือซ่อมในสมัยนี้²³

บทสรุป

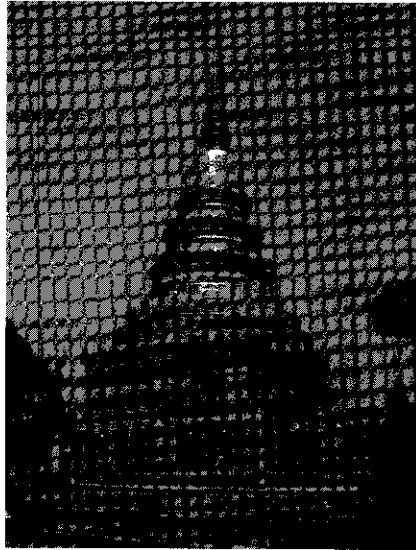
เจดีย์ “ทรงระฆังแบบล้านนา” มีลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในล้านนามีวิวัฒนาการด้านรูปแบบที่กล่าวได้โดยย่อคือ มาจากสายวิวัฒนาการของเจดีย์ลังกาผสมผสานกับเจดีย์ทรงเดียวกันที่พุกาม โดยเฉพาะส่วนล่างสุดซึ่งเป็นฐานบัวที่มีการเพิ่มมุมเป็นจำนวนมาก แต่ส่วนที่เพิ่มหรือยกออกมาเพียงเล็กน้อยที่เรียกว่า “ยกเก็จ” นี้ เป็นสายวิวัฒนาการมาจากพม่า องค์ประกอบที่สำคัญคือชุตฐานบัว 3 ฐาน ในผังกลมรองรับองค์ระฆัง นั้น คงเริ่มต้น จากเจดีย์วัดอุโมงค์เถรจันทร์ตามตำนานกล่าวว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยของพระยามังรายและมาบูรณะในสมัยของพระเจ้ากือนา²⁴ ซึ่งส่วนนี้มีการประดับร่องสี่เหลี่ยมที่ท้องไม้เกี่ยวข้องกับรูปแบบในเจดีย์พุกามช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ด้วย²⁵

ตัวอย่างของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาที่มีวิวัฒนาการต่อมาจากเจดีย์วัดอุโมงค์ฯ วัดสวนดอก จนมาถึงเจดีย์ที่มีรูปแบบลงตัวและสมบูรณ์ที่สุด คือ พระธาตุทริภุญชัย เพราะได้พบเจดีย์แบบนี้แพร่หลายอยู่ในล้านนาเป็นจำนวนมาก หากพิจารณาจากพัฒนาการทางด้านรูปแบบ พอสรุปได้ว่าน่าจะเกิดขึ้น ระหว่างรัชกาลของพระเจ้ากือนา ลงมาจนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราช ดังนั้นอายุของพระธาตุจึงน่าจะอยู่ระหว่างช่วงต้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 และเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ในล้านนาที่สร้างอย่างแพร่หลายตามเมืองต่าง ๆ ทั้งในระยะเวลาเดียวกันและระยะหลัง (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21)

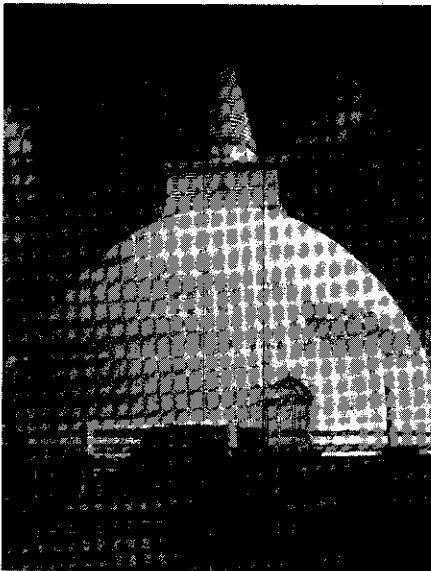
²³ ซึ่งถ้าไม่ใช่รัชสมัยของพระเจ้ากือนาก็น่าจะอยู่ในรัชสมัยของพระราชโอรสของพระองค์คือพระเจ้าแสนเมืองมา (พ.ศ. 1928-1944), เรื่องเดียวกัน, หน้า 96-104.

²⁴ สวง ไชติสุรัตน์, ตำนานเมืองเหนือ, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2508, หน้า 365.

²⁵ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ..., หน้า 103.

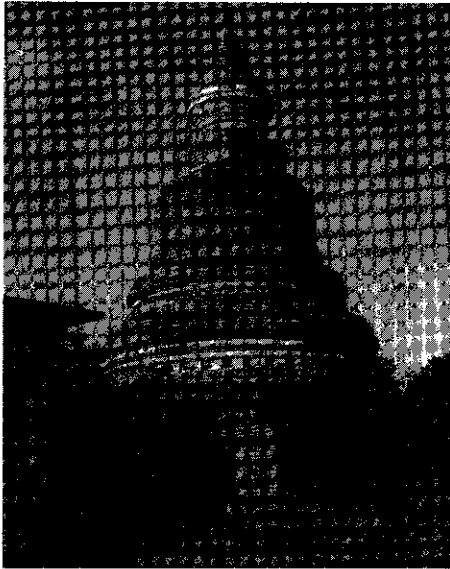
รูปที่ 1 พระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน

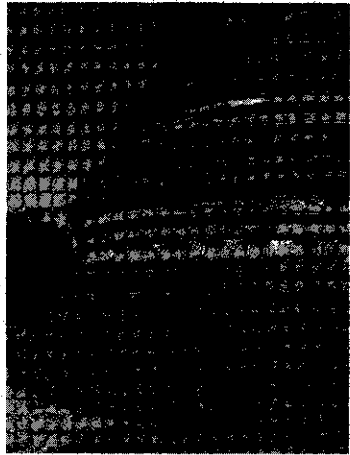
รูปที่ 2 มิวังวิภูฏีเจดีย์ ศรีลังกา
รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ถ่ายภาพ

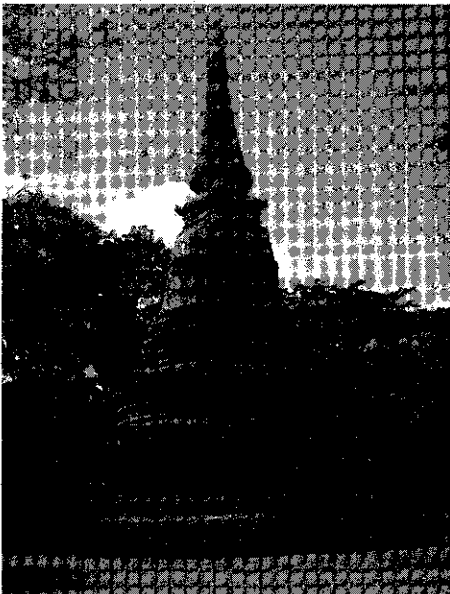
รูปที่ 3 รายละเอียดจากรูปที่ 2
รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ถ่ายภาพ

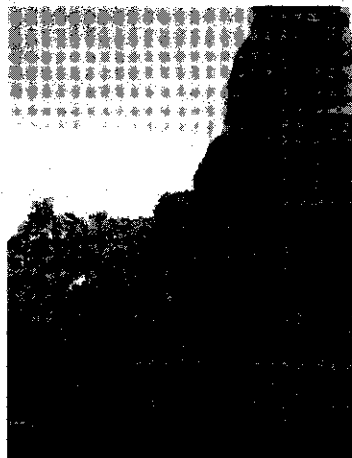
รูปที่ 4 เจดีย์จปึก เมืองพุกาม ประเทศพม่า
สถูปค์พวงศ์ ขุนทรง ถ่ายภาพ

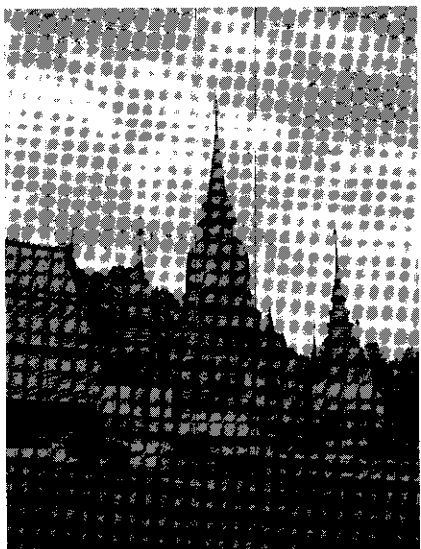
ฐานจากรูปที่ 4

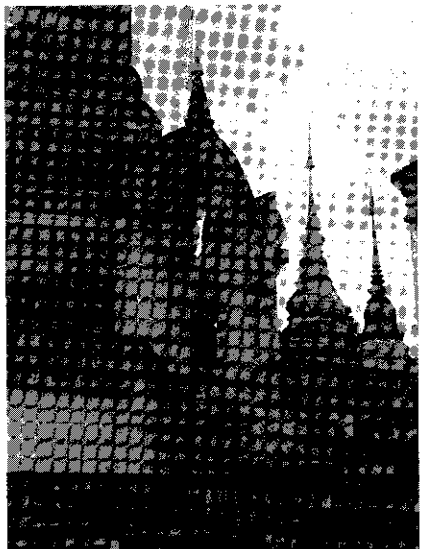
รูปที่ 5 เจดีย์วัดอุโมงค์เถรจันทร์ เมืองเชียงใหม่

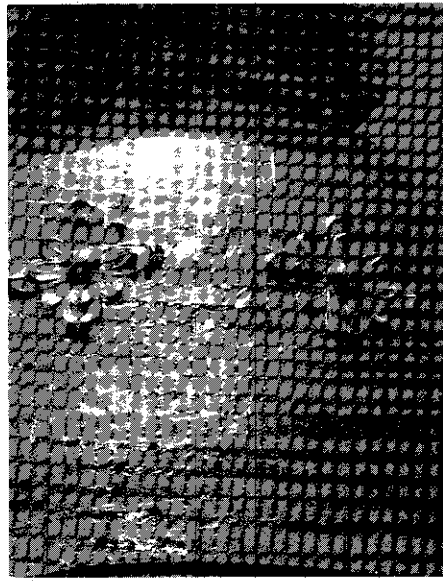
รูปที่ 6 รายละเอียดจากรูปที่ 5

รูปที่ 7 เจดีย์วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่

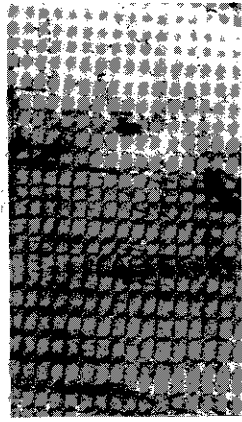
รูปที่ 8 รายละเอียดจากรูปที่ 7

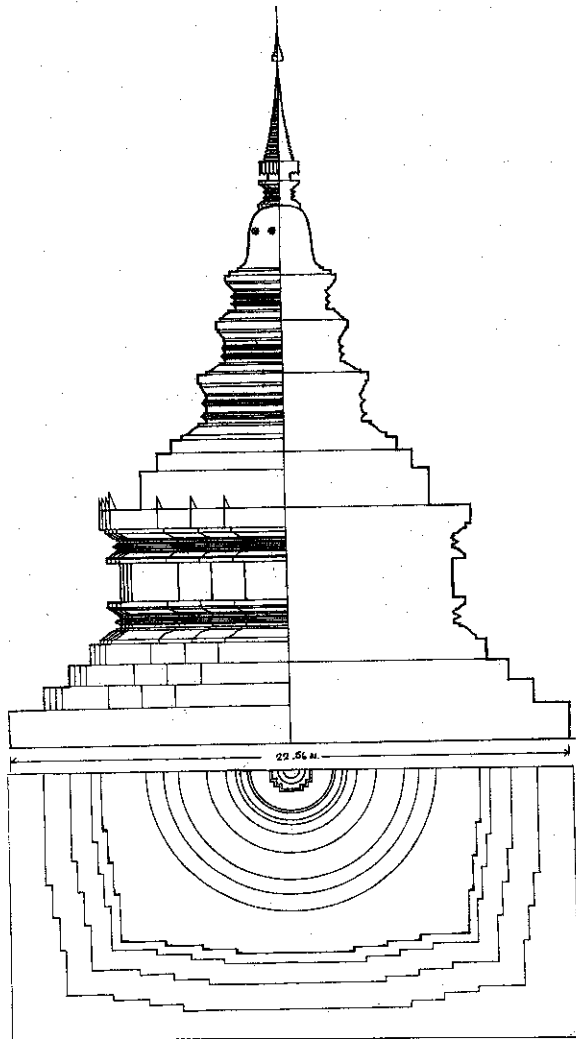
รูปที่ 9 พระพุทธรูปดินนูน ประดับองค์ระฆัง พระธาตุหริภุญชัย

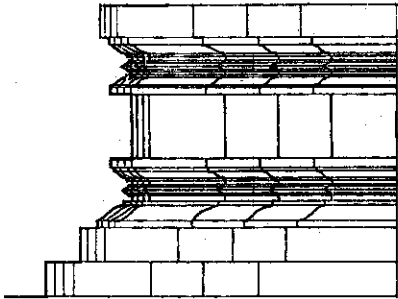
ลายเส้นจากรูปที่ 10

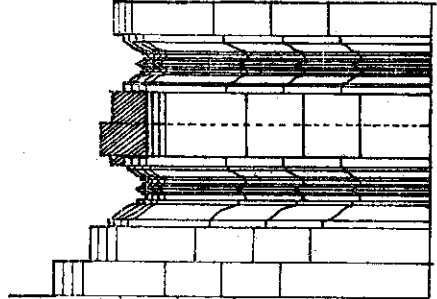
รูปที่ 10 รายละเอียดจากรูปที่ 9

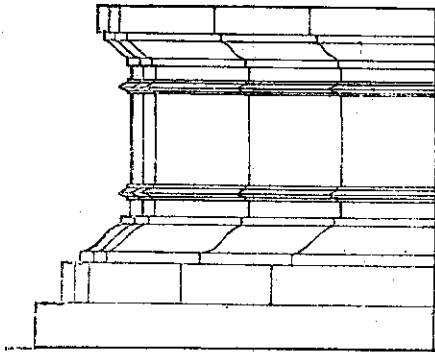
ลายเส้นที่ 1 พระธาตุหริภุชชัย

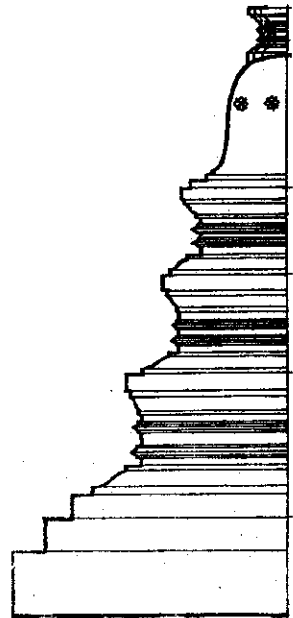
ลายเส้นที่ 2 พระธาตุหริภุญชัย
แสดงส่วนฐานบัวซ้อนกัน 2 ฐาน ซ้อนกัน

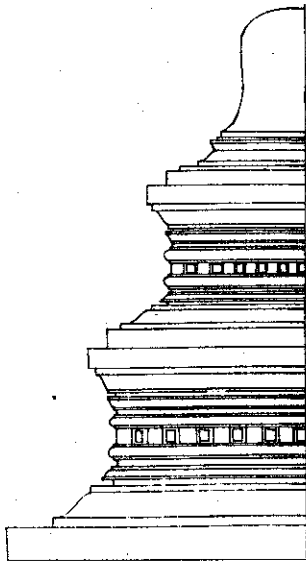
ลายเส้นที่ 3 พระธาตุหริภุญชัย
แสดงที่มาของส่วนฐานบัวซ้อนกัน 2 ฐานซ้อนกัน

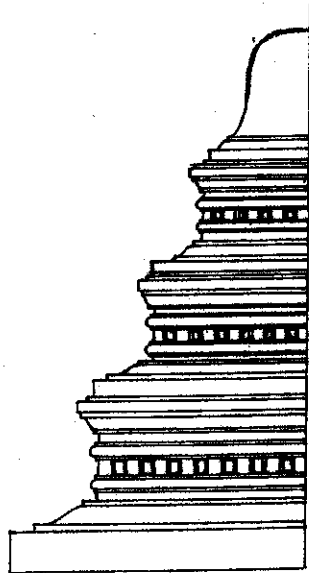
ลายเส้นที่ 4 เจดีย์วัดสะตือเมือง
แสดงส่วนฐานบัวซ้อนกัน 2 ฐานซ้อนกัน

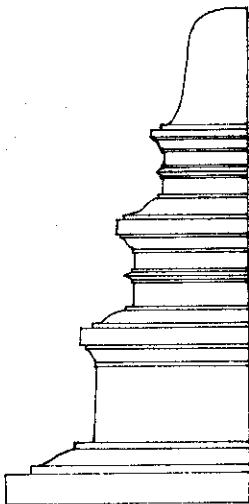
ลายเส้นที่ 5 พระธาตุหริภุญชัย
แสดงชุดฐานบัว 3 ร่องรับองค์ระฆัง

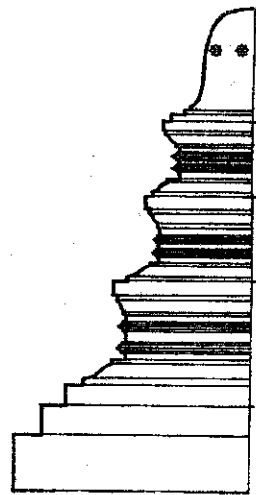
เจดีย์ฉปู่ เมืองพุกาม

วัดอุโมงค์เกรจันทร์

วัดสวนดอก

พระธาตุหริภุญชัย

ลายเส้นที่ 6 แสดงวิวัฒนาการของชุดฐานบัว 3 ฐานรองรับองค์ระฆัง